

номним використанням матеріальних та фінансових ресурсів. Серед органів фінансового контролю — Рахункова палата України, Державна контрольно-ревізійна служба України, Державна податкова адміністрація, Національний банк України, Державний комітет зв'язку та інформатизації, Державна податкова служба.

Спеціалізованими органами контрольної влади є такі: Антимонопольний комітет України та Національний комітет України з питань телебачення та радіомовлення.

Література

1. Гарашук В. Стандарти державного контролю // Право України. — 2002. — № 8. — С. 88.
2. Афанасьев В. Г. Научное управление обществом. — М.: Юр-инком, 1973. — С. 240.
3. Чиркин В. Е. Государствоведение. — М.: Юристъ, 1999. — С. 359.
4. Алексеев С. С. Общая теория права. — М.: Юристъ, 1981. — С. 20.
5. Студепакіна М. С. Государственный контроль в сфере управления. — М.: Юрид. лит., 1974. — С. 10–34.
6. Горшенев В. М., Шахов И. Б. Контроль как правовая форма деятельности. — М.: Юрид. лит., 1987. — С. 35–56.
7. Малишовський В. Я. Державне управління. — К.: Атіка, 2003. — С. 290–320.
8. Закон України «Про Конституційний Суд України» // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 324.
9. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30.

УДК 34.03

О. Г. Осадча

ПРО ПОНЯТТЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Найважливішим інструментом в руках держави, що забезпечує обов'язковість правових норм, є юридична відповідальність. Вона виступає як гарантія виконання правових обов'язків. До недавнього часу проблема юридичної відповідальності розглядалася тільки стосовно матеріальних галузей права, заперечувалася перспективність самої ідеї процесуальної відповідальності.

Проблема полягає в неоднозначності думок з приводу самого існування такого виду юридичної відповідальності, як процесуальна відповідальність, зокрема залишається відкритим питання про виділення процесуальних санкцій, про розмежування процесуальних санкцій з іншими заходами процесуального примушування, визначення підстави процесуальної відповідальності і т. д.

Обґрунтування специфіки процесуальної відповідальності було дано Н. А. Чечиною і П. С. Елькінд в 1973 р. Подальший аналіз особливостей процесуальної відповідальності продовжений в роботах таких вчених, як Г. Н. Ветрова, Д. А. Ліпінський, В. Н. Протасов, І. М. Погребний та ін.

Мета даної статті — виділити ознаки процесуальної відповідальності, визначити поняття процесуальної відповідальності і відмежувати її від інших видів юридичної відповідальності.

Питання про існування процесуальної відповідальності, в першу чергу, слід пов'язати із специфікою норм процесуального права.

Санкція як елемент процесуальної норми визначає перспективний зміст юридичної відповідальності, визначає вигляд і межі покарання правопорушника, конкретизується в акті вживання права, реалізується, як правило, за допомогою державного примушування, впливає на етичний і правовий статус правопорушника і має за мету його виправлення і перевиховання [1]. Лише правові санкції є заходами юридичної відповідальності, лише норми, що містять санкції, утворюють інститут відповідальності.

Н. А. Чечина і П. С. Елькінд зробили конструктивний висновок про санкції, які містять заходи власне процесуальної відповідальності. Вони затверджували, що особливості санкцій норм процесуального права полягають в тому, що вони виражаються не тільки в заходах безпосереднього впливу на правопорушників, але і в заходах відновлення законності, порушеної протиправною дією. В більшості випадків йдеться про санкції у вигляді заходів відновлення законності при порушенні відповідних процесуальних прав і обов'язків протиправними діями суб'єктів. Разом з цим цільовим призначенням санкцій може бути вплив на правопорушника [2].

Можна погодитись з тим, що разом з матеріальною відповідальністю в різних галузях права існує процесуальна відповідальність, яка виражається не завжди в санкціях однієї правової норми, а і в декількох нормах. Йдеться про існування в нормах процесуального права санкцій, що містяться в різних частинах нормативних актів або навіть в різних актах.

Для юриспруденції важливо з'ясувати співвідношення юридичної відповідальності і державного примушування, не змішувати ці поняття. Саме держава впливає на порушника правових норм, захищаючи тим самим інтереси суспільства в цілому. Державне примушування, таким чином, є способом забезпечення виконання правових норм, реалізованим за допомогою вживання юридичної відповідальності.

Діяльність по вживанню заходів відповідальності протікає в строго певному порядку. Поза процесуальною формою юридична відповідальність неможлива, саме тому таке велике значення надається необхідності розробки і вдосконалення процесуальних правил вживання юридичної відповідальності [3].

Проте заходи державного примушування, вживані до різних суб'єктів права (правопорушникам і неправопорушникам), різноманітні, багато з них не є заходами юридичної відповідальності, тобто не всяке вживання примушування слід визнавати за юридичну відповідальність [4].

Вживання примушування можливе не тільки у формі відповідальності за винне діяння, але і для попередження такого діяння. Так не можна вважати відповідальністю вживання запобіжного заходу, що ставить за мету не дати обвинуваченому (підозрюваному) сховатися від слідства і суду, перешкодити ходу розслідування справи і т. п. [5], але є відповідальністю вживання до обвинуваченого (підозрюваному), що порушив підписку про невиїзд, більш строгого запобіжного заходу, наприклад взяття під варту.

Призначення процесуальної відповідальності полягає в забезпеченні правомірної поведінки учасників процесу, попередженні правопорушень, вихованні, відновленні порушених суспільних відносин. Процесуальна відповідальність є одним з інструментів вирішення завдань, що стоять перед конституційним, цивільним, кримінальним, адміністративним процесами. Можна погодитися, що поки що немає досконалості в процесуальній відповідальності. Наприклад, відсутні норми про відповідальність за порушення законодавчого процесу, існує безвідповідальність деяких учасників процесу, зокрема адвокатів. Проте останнім часом намітилася тенденція до розширення використання заходів процесуальної відповідальності законодавцем. Наприклад, в Адміністративному процесуальному кодексі розділ VI присвячений заходам процесуального примушування, де йдеться, що при порушенні адміністративного судочинства застосовуються заходи процесуального примушування. Такі заходи застосовуються судом негайно після здійснення правопорушення.

Кожний вид юридичної відповідальності містить в собі деякий набір специфічних елементів, властивих тільки йому. Тим часом для всякої процесуальної галузі права, яка, незважаючи на комплексний принцип формування, завжди має властиві тільки їй юридичні риси, які відрізняються стабільністю і нечисленністю. Проте при цьому процесуальна відповідальність повинна мати тенденцію до розвитку, до посилення своїх власних юридичних начал. Як пише В. Н. Протасов, «специфічні елементи, які властиві процесуальній відповідальності, не слід розцінювати як якесь ядро, навкруги якого повинна обертатися вся проблематика процесуальної відповідальності в даній галузі, як щось головне, що визначає особливості галузевої процесуальної відповідальності. Специфіка всякої галузі, у тому числі і процесуальної, визначається особливостями її структурної організації, тому юридичну «особу» тієї або іншої процесуальної відповідальності визначатимуть особливі принципи з'єднання в ній початкових елементів юридичної відповідальності: адміністративної, цивільної, кримінальної та ін.» [6].

Кожна галузева процесуальна відповідальність є унікальним юридичним формуванням, яке складається з різнорідних елементів як власного значення, так і включаючи початкові характеристики юридичної відповідальності, має свою особливу структуру, спосіб зв'язку елементів відповідальності в єдине ціле. Погляд на процесуальну відповідальність як на комплексну систему забезпечення того або іншого галузевого процесу, тобто як на цілісність, важливий в теоретичному і практичному відношенні.

Беручи до уваги наголошені обставини, щодо процесуальної відповідальності можна виділити її характерні риси:

1. Фактичною підставою процесуальної відповідальності може бути тільки реальне досконале правопорушення, тобто поведінка, заборонена нормами даної процесуальної галузі права.

Як відомо, в деяких випадках, як виняток, закон допускає можливість юридичної відповідальності за діяння, іменовані об'єктивно протиправними [7]. В процесуальній сфері це положення не використовується, тобто необхідною передумою

мовою процесуальної відповідальності є факт досконалого процесуального порушення і покарання, що використовується, тут наступає за винне діяння.

Процесуальне правопорушення — це порушення вимог процесуального закону, вчинене конкретним суб'єктом процесу, у формі свідомого невиконання відповідних юридичних обов'язків.

2. Юридичною підставою вживання процесуальної відповідальності є норми процесуального права, що передбачають як обов'язок (в диспозиції), порушення якого складає правопорушення, так і міру відповідальності (в санкції) за порушення відповідного правового обов'язку. Процесуальна відповідальність можлива тільки на підставі закону, в межах, ним встановлених, і за умови дотримання процесуальних гарантій законності і обґрунтованості такої відповідальності.

3. Суб'єктами процесуальної відповідальності можуть бути тільки особи, що виконують певні процесуальні функції, яких наділено тими або іншими процесуальними правами і такі, що несуть відповідні процесуальні обов'язки. Кожний з суб'єктів процесу за допущене їм порушення процесуальних правових розпоряджень може нести відповідну відповідальність, але ця відповідальність істотно різна для учасників процесу, у зв'язку з їх компетенцією, комплексом прав і обов'язків, що належать їм.

4. Процесуальна відповідальність завжди виражається у формі процесуальних правовідносин між суб'єктом, що порушив вимогу процесуального закону, і компетентним органом держави, що покладає на нього таку відповідальність. Ці правовідносини мають яскраво виражений державно-владний характер, бо містять владне веління органу дізнання, слідства, прокуратури, суду, якому зобов'язаний підкорятися відповідний суб'єкт процесу.

Можна зробити висновок про поняття процесуальної відповідальності як вид юридичної відповідальності, яка полягає у вживанні до суб'єктів процесуальних правовідносин особливих процесуальних санкцій за порушення норм процесуального права.

Актуалізація досліджень проблеми процесуальної відповідальності пов'язана з необхідністю підвищення законності діяльності суб'єктів процесу, отже може гарантувати належний захист їх матеріальних і процесуальних прав.

Література

1. Базылев Б. Т. Юридическая ответственность: Теоретические вопросы. — Красноярск, 1995.
2. Чечина Н. А., Элькин П. С. Об уголовно-процессуальной и гражданско-процессуальной ответственности // Советское государство и право. — 1973. — № 9. — С. 36.
3. Теория государства и права: Учеб. для юрид. вузов / Под общ. ред. А. С. Пиголкина. — М., 2003. — С. 428–429.
4. Липинский Д. А. Проблемы юридической ответственности. — С.Пб., 2003. — С. 45.
5. Мотовиловкер Я. О. Вопросы теории советского уголовного процесса. — Томск, 1971. — С. 90.
6. Протасов В. Н. Основы общеправовой процессуальной теории. — М.: Юрид. лит., 1991. — С. 133–134.
7. Самощенко И. С., Фарушкин М. Х. Ответственность по советскому законодательству. — М., 1971. — С. 90–91.